

PROPAGANDNA SLIKA „NOVE SRBIJE“ U LISTU „NOVO VREME“ TOKOM LETA 1941*

APSTRAKT: U članku je predstavljena slika „nove Srbije“ koju je stvarala propaganda Saveta komesara na početku nemačke okupacije tokom leta 1941. u listu „Novo vreme“. Radilo se o slici Srbije koju su pristalice domaćeg upravnog aparata pod nadzorom i smernicama Nemaca zasnivale na saradnji sa okupatorom i postavkama organske misli i ideologije fašizma, uklapanjem u „nemački novi poredak“ u Evropi kao krajnjim ciljem.

Ključne reči: propaganda, štampa, ideologija, fašizam, okupacija, „nova Srbija“, „Novo vreme“, „nemački novi poredak“

Po završetku Aprilskog rata 1941. godine teritorija Kraljevine Jugoslavije je okupirana i podeljena. Teritorija Srbije, bez vranjskog i pirotskog okruga, sa kosovskomitrovačkim okrugom i Banatom, našla se pod upravom Nemačke. Već tokom aprila Nemci su formirali vojnoupravni aparat na čelu sa vojnim zapovednikom Srbije, sastavljen od upravnih, privrednih, bezbednosno-obaveštajnih i propagandnih službi koje su imale zadatak da privredno iskorišćavaju i drže pod strogom kontrolom i propagandnim pritiskom osvojenu teritoriju. Radi efikasnijeg ispunjavanja postavljenih ciljeva i zadataka i kontakta sa stanovništvom Nemci su krajem aprila pristupili formiranju potpuno potčinjenog domaćeg upravnog aparata, sastavljenog od predratnih ideološko-političkih pristalica, progermanski i profašistički orijentisanih ličnosti, sa raznim motivima opredeljenih za saradnju na realizaciji nemačkih interesa u Srbiji. Početkom maja je počeo sa radom Savet komesara, administrativni organ na čelu sa Milanom Aćimovićem, sastavljen od deset resora, bez nadležnosti u vojnim i spoljnopoličkim poslovima i potpuno potčinjen nadzoru i naredbama nemačkog vojnoupravnog aparata. Savet je uz velike teškoće i prepreke, sa uskim ovlašćenjima, slabim autoritetom i pod kontrolom Nemaca, delovao tokom leta 1941,

* Rad je deo projekta *Konflikti i krize – saradnja i razvoj u Srbiji i regionu u 19. i 20. veku* (47030) koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

da bi, posle razbuktavanja ustanka krajem avgusta bio ukinut i zamenjen Vladom Milana Nedića.¹

Savet komesara je trebalo da odigra važnu ulogu u obavljanju prvih poslova posle Aprilskog rata: u raščišćavanju ruševina, pokretanju aktivnosti i života u zemlji, pomaganju nemačkim organima u uspostavljanju kontakta sa stanovništvom, privrednom iskorišćavanju, održavanju reda i mira, itd. Posebna važnost je pridavana propagandnoj delatnosti, koja se odvijala pod upravom i kontrolom nemačkog aparata i kojom je trebalo okriviti Srbe za Aprilski rat i sopstveni slom, kritikovati ponašanje Srba u prošlosti, predstaviti Nemce u najboljem svetlu, prikazati neminovnost pobeđe Nemačke u svetskom ratu i pridobiti stanovništvo Srbije za saradnju. Nemačku propagandu je uobličavao Propagandni odred Srbija, kao deo Propagandnog oseka Jugoistok, pri upravnom štabu vojnog zapovednika Srbije. Nemci su, uprkos mržnji i nepoverenju prema Srbima i njihovoj ulozi u nedavnim događajima, kreirali propagandnu sliku po kojoj bi posle obnove, uvođenja reda, održavanja mira i pokazivanja lojalnosti okupatoru Srbija zaslužila i dobila dostojno mesto u „novom poretku“ koji je nemački Rajh izgrađivao u Evropi. Domaći propagandisti su samo prenosili i razrađivali nemačke stavove, nametane kroz direktne naredbe, cenzuru i policijski nadzor, i u svojim istupanjima kritikovali srpske „greške“ u prošlosti, slavili nemačke pobeđe, zastupali postavke nacističke ideologije, pozivali narod na saradnju i ocrtavali sliku „nove Srbije“ u nemačkom „novom poretku“, bez otkrivanja stvarnog odnosa nacizma prema Slovenima i Srbima i stvarnog položaja koji su Nemci namenjivali Srbiji i Srbima i tom novom poretku.²

Važan instrument u propagandnom delovanju bio je dnevni list *Novo vreme* koji je počeo da izlazi od 16. maja 1941. i predstavljao zvaničan organ Saveta komesara, a potom i vlade Milana Nedića. List je u tiražu od 20.000 primeraka izdavalo novoosnovano Srpsko izdavačko preduzeće A. D. Glavni urednik je do avgusta 1941. bio Predrag Milojević, a potom dr Miloš Mladenović. Za *Novo vreme* su pisali novinari preuzeti iz predratnih novina, pisci, propagandisti, komesari, predratni političari i javne ličnosti koji su, vođeni raznim motivima, zastupali potpunu saradnju sa okupatorom. Za većinu njih je karakterističan nemački uticaj i zastupanje nemačkih interesa i pre rata, bliskost sa nemačkom politikom i kultu-

¹ Videti: Muharem Kreso, *Njemačka okupaciona uprava u Beogradu 1941–1944*, Beograd 1979, 15–19, 79–90; Branko Petranović, *Srbija u Drugom svetskom ratu 1939–1945*, Beograd 1991, 111–114, 132–138; Milan Ristović, *Nemački novi poredak i jugoistočna Evropa 1940/41–1944/45*, Beograd 1991, 34–46; Branislav Božović, *Beograd pod komesarskom upravom 1941*, Beograd 1998, 30–45, 79–95; Kosta Nikolić, *Strah i nada u Srbiji 1941–1944. godine: svakodnevni život pod okupacijom*, Beograd 2002, 31–35; Dragan Aleksić, *Privreda Srbije u Drugom svetskom ratu*, Beograd 2002, 128–159 Ljubinka Škodrić, *Ministarstvo prosvete i vera u Srbiji 1941–1944. Sudbina institucije pod okupacijom*, Beograd 2009, 54–68; Bojan B. Dimitrijević, *Vojska Nedićeve Srbije. Oružane snage srpske vlade 1941–1945*, Beograd 2011, 13–16.

² B. Petranović, *n. d.*, 144; B. Božović, *n. d.*, 45, 79–101; M. Ristović, *n. d.*, 47–48, 88; K. Nikolić, *Strah i nada u Srbiji*, 32, 35; Isti, *Nemački ratni plakat u Srbiji 1941–1944*, Beograd 2001, 15–16.

rom, a često i sa ideologijom nacizma i fašizma i organskom filozofijom.³ U *Novom vremenu* su objavljivane izjave, govori i članci članova Saveta komesara, počev od Milana Aćimovića (komesara unutrašnjih poslova), Milosava Vasiljevića (komesara privrede), Stevana Ivanića (komesara socijalne politike i narodnog zdravlja), Momčila Jankovića (komesara pravde), Velibora Jonića (komesara prosvete), i drugih, zatim i Dimitrija Ljotića, vođe pokreta „Zbor“, a naročito novinara i propagandista Đorđa Perića, Lazara Prokića, Milana Banića, Miloša Đ. Popovića, Dragutina Jankovića, Svetislava Stefanovića, Đoke Slijepčevića, itd.⁴ Pored vesti o nemačkim ratnim pobjedama, izveštaja sa fronta, izjava i govora nemačkih i domaćih zvaničnika, opisa i obrazlaganja trenutnog stanja u Srbiji, kritičkog razmatranja bliže i dalje istorije i srpskih „grešaka i zabluda“, otvorenih poziva na „raskid sa prošlošću“, održavanje reda i mira i saradnju sa okupatorom, *Novo vreme* je već u prvim brojevima i tokom letnjih meseci 1941. sadržavalo i propagandnu sliku „nove Srbije“ u nemačkom „novom poretku“, koja je kasnije tokom okupacije i dalje nametana, ponavljana i razrađivana. U okvirima i pod nadzorom nemačke propagande u *Novom vremenu* je kreirana propagandna slika kako „nova Srbija“ treba da izgleda u ideološkom, političkom, privrednom, kulturno-prosvetnom pogledu. Propagirano je i šta srpski narod treba da čini, kako da se ponaša i koga da sluša, da bi dobio mogućnost da pod upravom nemačkog okupatora izgrađuje „novu Srbiju“ i da bi zaslužio da „nova Srbija“ dobije dostojno mesto u nemačkom „novom poretku“, bez i najmanjeg nagoveštavanja kakvo je stvarno mesto Srbiji u nemačkom fašističkom novom poretku namenjivano.

Na stranicama *Novog vremena* tokom leta 1941. prevashodno je davano do znanja da je u Evropi u toku velika borba za stvaranje „novog evropskog poretka“. Pored redovnih izveštaja i vesti o stanju na frontovima, prenetih od nemačkih agencija i štampe, u kojima je propagirana nadmoć nemačkog oružja i uverenost u konačnu pobjedu, saradnici *Novog vremena* su se redovno trudili da kroz članke i komentare daju sliku sukoba prema smernicama nemačke propagande. Prema toj slici, Nemački Rajh je vodio borbu protiv kapitalističke Velike Britanije i komunističkog Sovjetskog Saveza iza kojih je stajala internacionalistička „judeomasonska“ svetska zavera protiv Evrope i hrišćanskih vrednosti. U pitanju je bio sukob „novog svetskog poretka“ protiv „izrođenog antihrišćanskog, judeomasonskog, deformisanog i u kapitalističkim porocima ogrezlog Zapada udruženog sa otvoreno bezbožničkim, antihrišćanskim judeomasonskim boljševizmom koji je izdao sve dosadašnje svetinje civilizovanog čovečanstva (religiju, Boga, dom, porodicu, rasu, slovenstvo, otadžbinu i Evropu) i stavio se u službu svetskog kapitalizma“.⁵ Prema tome, Nemački Rajh se za ostvarenje svojih cilje-

³ *Novo vreme*, br. 1, 16. maj 1941, 1; B. Petranović, *n. d.*, 144–146; B. Božović, *n. d.*, 96; N. Damjanović, *Novo vreme, prilog za monografiju*, Zbornik Istorijskog muzeja Srbije, br. 24, Beograd 1987, 87–90.

⁴ O životu i radu pomenutih ličnosti videti u: Sima C. Ćirković, *Ko je ko u Nedićevoj Srbiji 1941–1944*, Beograd 2009. Većina njih se pominje i u: Dragoljub Jovanović, *Medaljoni*, knj. I–IV, Beograd 2008.

⁵ *Zapis letopisca na Vidovdan 1941*, *Novo vreme*, br. 47, 3. jul 1941, 3.

va borio protiv „svetske zavere“ tri internacionalne ideologije, jevrejstva, komunizma i masonstva.⁶

Lazar Prokić je u članku „Tri Internacionale“ objašnjavao da se „demokratija degenerisala i da bi opstala stvorila je čitav niz internacionala koje su „bile boj“ za njen račun. Glavna je bila *jevrejska – žuta internacionala* koja je držala u svojim rukama ogroman kapital i vlast u demokratskim zemljama što joj je pomagalo da se bori sa arijevcima, za osvetu hrišćanima i izgradnju „svetske jevrejske države“, odnosno osvajanje vlasti nad celim svetom. U tom cilju međunarodno jevrejstvo se služilo *plavom internacionalom – masonima*, koji su takođe imali ogroman kapital i koristili ga za ostvarenje svojih, odnosno jevrejskih interesa. Treća je bila *crvena – komunistička internacionala*, koju je takođe stvorilo jevrejstvo, za slučaj da se kapitalizam okrene protiv njegovih interesa.⁷ Slično je objašnjavao svetski sukob i Svetislav Stefanović, smatrajući da je kapitalističku i boljševičku internacionalu u borbi protiv Nemačke vezala treća „tajna i mučka internacionalna sila – judeomasonstvo celoga sveta“.⁸ Posebno slikovitu predstavu „svetske zavere“ nudio je u svojim antisemitističkim i antikomunističkim nastupima sa dosta religioznog misticizma vođa „Zbora“ Dimitrije Ljotić.⁹

Posle napada na Sovjetski Savez 22. juna 1941. nemačka propaganda je preko *Novog vremena* posebno insistirala na objašnjavanju tog sukoba. Činilo se da su se, posle pakta Molotova i Ribentropa 1939, nacional-socijalizam i boljševizam mogli udružiti protiv svetskog kapitalizma, plutokratije, i judeomasonerije i zajedno krenuti ka novom poretku u Evropi, a zatim i u svetu. U Moskvi, međutim, nadvladali su internacionalizam i „judeomasonstvo“ i boljševizam je pristupio zaveri za ovladavanje svetom i uništenje „svih tekovina civilizacije“ i „pozitivnih vrednosti“, smatrali su saradnici *Novog vremena*. S druge strane, isticano je da je Nemačka u taj sukob uvučena protiv svoje volje i da u njemu brani celu Evropu i njene vrednosti i kulturu protiv „jevrejske strategije svetske revolucije“ koju sprovodi Moskva uz pomoć Velike Britanije.¹⁰

⁶ O stereotipu zavere protiv Nemačke piše Todor Kuljić povezujući u njemu bitne i postojane delove fašističke ideologije – antisemitizam i antikomunizam. Tragajući za socioekonomskim i socijalno psihološkim korenima ovih komponenti on smatra da je agresivni fašistički rasizam imao potrebu da nađe zajedničkog neprijatelja i to je našao u međunarodnom jevrejstvu, jedinstvenom jevrejskom zlu. Komunizam je istovremeno bio „prvi neprijatelj sveta“ i rat protiv njega je imao „svetsko istorijski sudbinski karakter“, s tim da je u toj borbi antikomunizam pojačavan „tradicionalnim hoencolerskim prodorom na istok“. – Todor Kuljić, *Fašizam. Sociološko-istorijska studija*, Beograd 1987, 209–217.

⁷ Lazar Prokić, *Tri Internacionale*, Novo vreme, br. 69. 25. jul 1941, 3. – Prokić je napominjao da sve tri internacionalne postoje i kod Srba, da su zaslužne za događaje u martu i aprilu 1941. i da i dalje ne miruju već podstiču sabotaže u Srbiji.

⁸ Svetislav Stefanović, *O nemačko-sovjetskom sukobu*, Novo vreme, br. 51, 7. jul 1941, 3.

⁹ *Od kakve je važnosti ishod nemačko-sovjetske borbe za Srbe i Srbiju – govor D. Ljotića*, Novo vreme, br. 50, 6. jul 1941, 1–2.

¹⁰ *O nemačko-sovjetskom sukobu*, Novo vreme, br. 51, 7. jul 1941, 3; *Rezultati sovjetske propagande*, Isto, br. 63, 19. jul. 1941. 3; *Krug je potpuno zatvoren*, Isto, br. 72, 28. jul 1941, 3; Đorđe Perić, *Nemačko-sovjetski sukob i mi*, Isto, br. 42, 28. jun 1941, 3; *Obračun sa boljševizmom*, Isto, br.

Što se tiče ishoda te borbe *Novo vreme* je diktiralo potpunu uverenost u pobedu Nemačke i slom boljševizma. Poraz Sovjeta je po saradnicima lista bio neminovan i trebalo je da predstavlja „sudbonosan prelom u životu evropskih naroda“ koji će pokazati ispravnost nemačkog društvenog sistema i snagu duha, reda i hrabrosti koji su na strani nemačke vojske. Potvrda za to je nalažena i u izveštajima sa Istočnog fronta koji su svakodnevno svedočili o napretku nemačkih snaga.¹¹ Slikovit primer propagandnog širenja uverenja u nemačku pobedu i njen značaj predstavlja akcija „Victoria“ koja je u leto 1941. vođena u Evropi i našla svoje mesto na stranama *Novog vremena*. U nizu članaka tokom jula i avgusta isticano je da su u tom trenutku svi evropski narodi (sem Srba – žali *Novo vreme*) uz Nemačku i Italiju protiv neprijatelja „nove Evrope“ i da je to bilo posledica neospornog uverenja u nemačku konačnu pobedu, koja je simbolički predstavljana rečju „Victoria“ i slovom „V“. Tom znaku su širom Evrope, pa i u okupiranoj Srbiji, pridavani veliki propagandni značaj i simbolika. O toj akciji *Novo vreme* je prenosilo vesti stranih listova iz evropskih zemalja i svedočilo o pojavi slova „V“ u Beogradu kao simbolu „pouzdanja u nemačku pobedu nad boljševizmom“; donosilo je slike simbola „V“ koji je bio ispisan na tramvajima, zgradama, plakativima na ulicama Beograda; od 23. jula 1941. na naslovnoj strani pisalo je „Victoria – Nemačka pobeđuje na svima frontovima“ i „Victoria – nemačka pobjeda, pobjeda Evrope“.¹²

Paralelno sa uverenjem da Nemačka pobeđuje u *Novom vremenu* je objašnjavano i kuda vodi i šta svetu, Evropi i Srbiji donosi nemačka pobjeda. Početkom jula je preneti izjava predsednika Saveta komesara Milana Aćimovića prema kojoj „uskoro predstoji pad boljševizma“ te se otvaraju perspektive za novu, „konstruktivnu izgradnju Evrope“ gde će „svako imati svoje mesto“ i „posvetiti se mirnoj izgradnji“.¹³ Radilo se o „novom poretku“ u kojem je prema nemačkoj propagandi postojalo mesto i za Rusiju oslobođenu od komunizma, internacionalizma i judeomasonstva, i za sve druge evropske narode, „osvešćene“ „pročišćene nacističkom revolucijom“ i predvođene Nemačkim Rajhom. Po S. Stefanoviću, „osvešćeni“ evropski narodi će, pošto sruše „kapitalistički internacionalizam“ i „judeomasonsku ideologiju“, na istoj platformi ostvariti saradnju klasa, sklad i harmoniju naroda za „višu socijalnu pravdu“ i „pravedniju raspodelu materijalnih i duhovnih dobara“.¹⁴

38, 24. jun 1941, 3; *Govor komesara unutrašnjih dela*, Isto, br. 47, 3. jul 1941, 1; *Za pravu pobedu*, Isto, br. 65, 21. jul 1941, 3; Milan Banić, *Fatalne greške Čerčilove*, Isto, br. 71, 27. jul 1941, 3.

¹¹ *Političko istorijski značaj sovjetskog poraza*, *Novo vreme*, br. 95, 23. avgust 1941, 3; *Od kakve je važnosti ishod nemačko-sovjetskog rata za Srbe i Srbiju – govor D. Ljotića*, Isto, br. 50, 6. jul 1941, 1–2.

¹² *Victoria*, *Novo vreme*, br. 63, 19. jul 1941, 2; *Simbol solidarnosti Evrope*, Isto, br. 66, 1, 22. jul 1941, 1; *Ratni poklič Evrope*, Isto, br. 67, 23. jul 1941, 1; *Slovo V u Beogradu*, Isto, br. 69, 25. jul 1941, 3; itd.

¹³ *Govor komesara unutrašnjih dela*, *Novo vreme*, br. 47, 3. jul 1941, 1.

¹⁴ S. Stefanović, *O nemačko-sovjetskom sukobu*, *Novo vreme*, br. 51, 7. jul 1941, 3. – Milan Banić, govoreći o mestu Rusije u „novom poretku“ posle pada boljševizma, nagoveštava da će

Razumljivo, u centru pažnje *Novog vremena* bilo je mesto Srbije u nemačkom „novom poretku“. Već u uvodniku prvog broja lista pisalo je da srpski narod mora izgrađivati „novu državu reda, rada i pravice koja će biti na visini novih zadataka u duhu tradicija našeg naroda, ali i u skladu sa tendencijama novog vremena i u harmoniji sa životnim zakonima naših suseda“.¹⁵ Prvo se postavljalo pitanje: kako se može zaslužiti i dobiti mesto u „novom poretku“, uprkos nedavnim zbivanjima i stanju u Srbiji i srpskom narodu posle aprilskog sloma i na početku okupacije.

Posle opisa i kritike dešavanja tokom martovskog prevrata i Aprilskog rata (pri čemu su, pored „klike zaverenika“, za prevrat i slom takođe optuživani judeomasonstvo i boljševizam), propagandisti *Novog vremena* su kao prvi zadatak postavljali normalizaciju prilika u zemlji i održavanje mira, reda i bezbednosti, a kao važan korak nametali i uspostavljanje privrednog života radi eksploatacije resursa kao jednog od glavnih ciljeva okupatora. Put ka „novoj Srbiji“ je, pre svega, bio put lojalnosti i saradnje sa nemačkim okupatorom. *Novo vreme* je u izjavama nemačkih zvaničnika i komesara, komentarima i tekstovima isticalo ove stavove i ciljeve i pozivalo stanovništvo da ih prihvati i pomogne u njihovom sprovođenju. Od tih polazišta stvarane su smernice za „nov put“ koji je trebalo da odvede Srbiju do „časnog i dostojnog mesta među stvaralačkim narodima“ u novom „evropskom poretku“.¹⁶

Propagandni zadatak *Novog vremena* je bio i da pokaže srpskom stanovništvu da Nemci kao okupatori zaslužuju lojalnost i saradnju. Šireno je uverenje da su Nemci protiv svoje volje uvučeni u rat sa Jugoslavijom i da su se potom kao pobednici ponašali korektno prema stanovništvu, dali Srbima domaću upravu, pružali pomoć u obnovi i normalizaciji zemlje i priliku da saraduju i nudili mogućnost da se uklupe u „nemačku evropsku zajednicu“.¹⁷ Prenošene su izjave nemačkih funkcionera koji su srpskoj upravi i srpskom narodu obećavali svesrdnu pomoć na putu „otrežnjenja od zabluda prošlosti“, obnove i izgradnje svetlije budućnosti. Sve aktivnosti nemačkih vlasti na normalizaciji života, obnovi zemlje i pokretanju privrede u Srbiji predstavljane su kao trud da se narod „umiri i privede novom budućem evropskom poretku“.¹⁸ S druge strane, bilo je potrebno i

na kraju rata Evropa dobiti „mogućnost da se neograničeno snabdeva ogromnim prirodnim bogatstvima ruskih ravnica i planina, sve tamo do Altaja i Pamira“, nagoveštavajući tako stvarno značenje projekta „novog evropskog poretka“ nacističke Nemačke (M. Banić, *Fatalne greške Čerčilove*, Isto, br. 71, 27. jul 1941, 3). O ustrojstvu „nove Evrope“ videti više u: M. Ristović, *n. d.*, 24–95.

¹⁵ *Nova Srbija*, Novo vreme, br. 1, 16. maj 1941, 1.

¹⁶ *Izjava komesara za unutrašnju upravu u Srbiji*, Novo vreme, br. 1, 16. maj 1941, 1; *Naimenovanje komesara*, Isto, br. 1, 16. maj 1941, 1; L. Prokić, *Dva rata*, Isto, br. 9, 24. maj 1941, 1; *Zadaci upravne vlasti u Srbiji – govor dr Turnera*, Isto, br. 17, 1. jun 1941, 1; *Glavni vojni zapovednik primio je komesare srpskih ministarstava*, Isto, br. 55, 11. jul 1941, 1; *Naš novi put*, Isto, br. 55, 11. jul 1941, 3; *Govor komesara saobraćaja D. Avramovića*, Isto, br. 71, 27. jul 1941, 4; *Izjava feldkomandanta fon Kajzenberga*, Isto, br. 78, 3. avgust 1941, 1.

¹⁷ *Naš put*, Novo vreme, br. 2, 17. maj 1941, 1; *Red i rad*, Isto, br. 1, 16. maj 1941, 6.

¹⁸ *Zadaci upravne vlasti u Srbiji – izjava dr Turnera*, Novo vreme, br. 17, 1. jun 1941, 1.

kreirati sliku prema kojoj je takvo držanje Nemaca zaista primećeno i prihvaćeno od velike većine stanovništva koja ja pristajala na saradnju, što je *Novo vreme* intenzivno činilo kroz komentare, reportaže i fotografije (nemački vojnik u igri sa srpskom decom, itd.).¹⁹

Pripadnici domaćeg upravnog aparata kao nosioci saradnje i propagiranja saradnje sa okupatorom u svakoj prilici su izražavali zahvalnost Nemcima „za sve što čine za srpski narod i olakšavaju mu tešku sudbinu“, pomažući mu da „izađe iz tragedije u koju je zapao kako bi mogao gledati u novi evropski poredak koji se stvara pod vođstvom Firera, a za koji poredak srpski narod vezuje i svoju budućnost“. Oni su obećavali svoju lojalnost i zahvalnost, kao i lojalnost celokupnog srpskog naroda, tvrdeći da njihova saradnja potiče iz dubokog uverenja a ne iz prinude.²⁰ Istovremeno su pozivali narod da im pomogne u izvršavanju teškog zadatka obnove, da prihvati „pruženu ruku viteškog pobednika“, ubeđujući ga da mu nemački narod nije bio neprijatelj već samo protivnik u jednom nesrećnom ratu.²¹ Šireno je uverenje da je saradnja sa Nemcima „bila i ostaje najbolja i jedina politika“ za Srbiju i da joj je to najbrži i najsigurniji put za srećniju i bolju budućnost, put ka ostvarenju „visokih nacionalnih ciljeva“ oličenih u uklapanju Srbije u nemački novi poredak i zauzimanje mesta koje joj „po snazi i vrednosti pripada“.²²

Paralelno sa smirivanjem stanja, rešavanjem konkretnih zadataka, održavanjem mira i reda, pokretanjem privrede i podsticanjem saradnje i lojalnosti, komesarski režim je ocrtavao ideološke osnove vizije „nove Srbije“ u „novoj Evropi“. Osnovne crte te ideološke koncepcije su bile uslovljene podređenom ulogom u kojoj se našla Srbija, sveobuhvatnim nadzorom i pritiskom nemačkih vlasti, ali i ideološkim ubeđenjima pripadnika domaće uprave i drugih saradnika okupatora.²³ Na neke od njih je delovala nemačka politička i kulturna tradicija i sam nacional-socijalizam što se odražavalo i na stranicama *Novog vremena*. Nosioci takve ideologije su u Savetu komesara bili pripadnici Ljotičevog pokreta „Zbor“, koji je još pre rata bio pod ideološkim uticajem nacizma.²⁴ To su bili komesar privrede Milosav Vasiljević, komesar socijalne politike Stevan Ivanić i komesar prosvete Velibor Jonić. I drugi saradnici *Novog vremena* odražavali su uticaj nemačke kulture i nacističkih ideja, u čemu su se posebno isticali L. Prokić, M. Đ. Popović, D. Janković i Đ. Perić.

U propagandnoj slici „nove Srbije“ koju je tokom leta 1941. kreiralo *Novo vreme* uočava se nekoliko ideoloških motiva, utemeljenih u organskoj filozofiji

¹⁹ *Novo vreme*, br. 22, 6. jun 1941, 3; *Isto*, br. 63, 19. jul 1941, 1; *Isto*, br. 68, 24. jul 1941, 3; *Isto*, br. 73, 29. jul 1941, 1; *Isto*, br. 80, 6. avgust 1941, 1.

²⁰ *Glavni vojni zapovednik primio je komesare srpskih ministarstava*, *Novo vreme*, br. 55, 11. jul 1941, 1.

²¹ *Budućnost naše zemlje nalazi se u našim rukama*, *Novo vreme*, br. 62, 18. jul 1941, 3.

²² *Govor komesara unutrašnjih dela*, *Novo vreme*, br. 11, 26. maj 1941, 1.

²³ Videti: Lj. Škodrić, *n. d.*, 21–41.

²⁴ Videti više u: T. Kuljić, *n. d.*, 218–255; Lj. Škodrić, *n. d.*, 28–40.

ji i ideologiji nacional-socijalizma. Jedan od njih je bio nacionalizam, vraćanje korenima i istorijskoj tradiciji.²⁵ Pošto je odbačeno jugoslovensko iskustvo kao greška i pad srpskog naroda, koje se završilo aprilskim slomom, trebalo je u dubljim naslagama prošlosti pronaći pozitivne vrednosti i ugraditi ih u temelje nove države. Isticani su primeri srpskih uspeha u prošlosti (Nemanjići, Karađorđe, itd.), hvaljena „vidovdanska tradicija“ i narodni moral i karakter.²⁶ Smatrano je da je „povratak Srba srpstvu preduslov za izgradnju srpske budućnosti“ i da se u borbi za „novu Srbiju“ mora potražiti nadahnuće „u duhu rodnog tla“ i u „duhu i velikim delima naše slavne prošlosti“.²⁷ I Milan Aćimović i ostali komesari su se pozivali na „moralnu snagu našeg naroda“ zahvaljujući kojoj je opstao u prošlosti (čak i u turskom ropstvu) i tražili povratak istoriji i narodnoj tradiciji.²⁸

„Novu Srbiju“ je trebalo urediti po uzoru na nemačku nacističku državu, na potpuno suprotnom modelu od onih koje su nudili vojni i ideološko-politički neprijatelji nemačkog Rajha – boljševizam i parlamentarna demokratija.²⁹ Stoga je važan segment propagandne slike u *Novom vremenu* bio kritika zapadne parlamentarne demokratije i vrednosti koje je ona promovisala. Po propagandistima *Novog vremena* sistem parlamentarne demokratije su karakterisala politička trvenja, nadglasavanje, politikantstvo, partijski sukobi, birokratija, korupcija, nered, zadovoljavanje ličnih interesa, zapostavljanje interesa zajednice i države, nerešavanje konkretnih socijalnih i nacionalnih problema. Prema njima, neefikasnost i štetnost demokratskog sistema se pokazala kroz istoriju, što je dokazivano na primeru Jugoslavije. Demokratskom uređenju je predskazivan slom i nestanak posle tekućeg rata i smenjivanje nacionalsocijalističkim poretkom u čitavoj Evropi. Zbog svega toga, „nova Srbija“ je morala odbaciti političko iskustvo iz prošlosti, ugledati se na nemački nacistički poredak, vrednosti i načela i formirati „korporativno-zadružnu državu“ utemeljenu na radu, organizaciji, disciplini, „zdravoj utakmici pod svestranom kontrolom države koja bi vodila računa o interesima zajednice, a tek u tim okvirima o potrebama pojedinaca i užih grupa“. Na putu uklapanja u „novi evropski poredak“ Milan Aćimović je tražio da Srbi ujedine sve narodne snage i ne troše ih u „besplodnim političko-partijskim trvenjima i obračunima“.³⁰

²⁵ T. Kuljić, *n. d.*, 223–224, 241–242.

²⁶ P. Milojević, *Vidovdan*, *Novo vreme*, br. 42, 28. jun 1941, 3; L. Prokić, *Smena ili promena*, Isto, br. 78, 3. avgust 1941, 3

²⁷ *Mesto u širinu u dubinu*, Isto, br. 3, 18. maj 1941, 1; Đ. Slijepčević, *Bespočvenišvo*, br. 91, 19. avgust 1941, 3.

²⁸ *Govor komesara unutrašnjih dela*, *Novo vreme*, br. 11, 26. maj 1941, 1; *Izjava komesara PTT-a*, Isto, br. 44, 30. jun 1941, 3, itd.

²⁹ T. Kuljić, *n. d.*, 224, 225.

³⁰ *Govor komesara unutrašnjih dela*, *Novo vreme*, br. 11, 26. maj 1941, 1; Isto, br. 56, 12. jul 1941, 1, 3; S. Stefanović, *Sa zapadnoevropskom revolucijom – naš jedini put*, Isto, br. 58, 14. jul 1941. 1. – L. Prokić ide i dalje napominjući da se treba kretati „putem radne totalitarne rasno čiste i planske države“ i da samo „rasno čista društva, radno i nacionalno vaspitana mogu se uzdići do jedne zapažene državne individualnosti“ (L. Prokić, *Smena ili promena*, Isto, br. 78, 3. avgust 1941, 3).

Među vrednostima nemačke nacističke države, poseban značaj u propagandi *Novog vremena* pridavan je radu. Po rečima generalnog opunomoćenika za privredu Srbije rad je „čarobna reč“ na putu obnove i izgradnje zemlje, na putu za „novu Srbiju“.³¹ Naspram parlamentarne demokratije u kojoj je glavna vrednost bio kapital i zlato, u nacionalsocijalizmu je osnovna vrednost bio rad, smatrali su propagatori „nove Srbije“, i stoga pozivali na nemački primer i promovisali rad kao dužnost i obavezu svakog pojedinca, koje mu određuje mesto u zajednici. Aćimović je gledao na rad kao „svetu dužnost prema otadžbini“ i poručivao da „neradnicima neće biti mesta u novom društvenom sklopu“.³² Komesar socijalne politike Stevan Ivanić je posmatrao rad kao „moralnu vrednost“, „najveću čast“ i „najviši zakon narodne zajednice“ i tražio da se u „novoj Srbiji“ svi od malena vaspitavaju za rad i da se izgradi jaka socijalna politika i zaštita radnika.³³ Ivanić je stavove o radu i novoj socijalnoj politici izneo i na skupštini Radničke komore u Beogradu, na kojoj je doneta rezolucija u kojoj se zaključuje da država mora svakom ko radi da obezbedi pravo života i zarade, a „ko ne radi ne mora ni da jede“. Za prepreku u ostvarivanju ovakvog stava prema radu smatrana je „jevrejsko-komunistička misao o suprotstavljenosti klasa koja razara jedinstvo nacije“, koju je hitno trebalo odstraniti. Sliku radnika Jevreja, komuniste, siromašnog beskućnika punog mržnje morala je zameniti slika radnika, domaćina, oca porodice i „zdrave jedinice svoga srpskog naroda“.³⁴

Važna karakteristika „nove Srbije“ koja je propagirana bilo je podređivanje pojedinačnih interesa interesima zajednice, za razliku od liberalne demokratije koja je insistirala na pojedincu. Individualizam je smatran potpuno štetnim jer slabi snagu naroda i države. Interes zajednice je stavljan na prvo mesto, a potčinjavanje pojedinca je smatrano dužnošću, ali i opravdavano „blagostanjem celine u kojoj leži i dobrobit pojedinca“.³⁵ Odnos prema tradiciji, radu i zajednici posmatran je u propagandi *Novog vremena* kao „moralna podloga“ za novo uređenje Srbije prema nemačkom uzoru, ali su ovi elementi sažimani u modelu za uređenje države i društva kakav je već postojao kod Srba, u srpskoj patrijarhalnoj zadruzi. I ovu ideju je zastupao S. Ivanić, koji je u zadruzi video „osnovu našeg socijalnog uređenja“, koja je ukorenjena u srpskom narodu, poštuje interese zajednice i pridaje veliki značaj radu, odgovornosti i starešinstvu.³⁶

Pošto je kolevka zadrugarstva bilo srpsko selo, u njemu je trebalo tražiti primer organizacije cele države i posebno socijalno-ekonomske politike „nove

³¹ *Ciljevi i načela generalnog opunomoćenika za privredu u radu na obnovi zemlje*, Novo vreme, br. 3, 18. maj 1941, 1.

³² *Govor komesara unutrašnjih dela*, Novo vreme, br. 11, 26. maj 1941, 1; *Govor komesara za privredu*, Isto, br. 14, 29. maj 1941, 1.

³³ *Govor komesara socijalne politike*, Novo vreme, br. 22, 6. jun 1941, 1.

³⁴ *Skupština radničke komore u Beogradu*, Novo vreme, br. 67, 23. jul 1941, 3.

³⁵ *Ciljevi i načela generalnog opunomoćenika za privredu u radu na obnovi zemlje*, Novo vreme, br. 3, 18. maj 1941, 1.

³⁶ *Govor komesara socijalne politike*, Novo vreme, br. 22, 6. jun 1941, 1.

Srbije“. Još u početnom periodu saradnje sa okupatorom tokom leta 1941, pod uticajem konkretnih prilika, ali i nacionalsocijalističke ideologije, temelji novog poretka su stavljeni na selo i seljaka, a u *Novom vremenu* se pojavila ideja o stvaranju srpske zadrugne seljačke države, koja je kasnije razrađivana u domaćem upravnom aparatu tokom okupacije. Cilj ideologa „nove Srbije“ je bio da prikažu značaj i ukorenjenost zadrugarških načela u srpskom narodu, pre svega srpskom selu, kako bi stvorili ubeđenje da je takva organizacija nove države najpodobnija i najprirodnija. „Novu Srbiju“ je trebalo zasnovati na poljoprivredi što je proisticalo iz realnog stanja i mogućnosti, prirodnih bogatstava, ali i mesta koje joj je davao okupator u svojim planovima. Ukazivano je na dugotrajnu zapostavljenost i zaostalost sela koje je trebalo prevazići, rešiti brojne ekonomske, socijalne, zdravstvene i prosvetne probleme i postaviti selo i seljaka u „centar nove Srbije“. ³⁷ U propagiranju novog uređenja i osmišljavanju zdravstveno-prosvetnih mera i drugih akcija na selu posebno se isticao Ivanić, po struci lekar. Njegova briga o zdravlju naroda je imala i rasnu pozadinu, pošto je govorio o potrebi osnivanja „zavoda za rasno-biološka ispitivanja i zaštitu naroda od rđavog uticaja nasleđa i nepravilnih mešavina“, isticao da Srbi pripadaju dinarskoj rasi, „jednoj od najboljih“, i da to „bogomdano nasleđe“ moraju čuvati i unapređivati „svim naučnim sredstvima“. ³⁸

Ideolozi „nove Srbije“ i kreatori njene propagande slike u *Novom vremenu* i javnosti okupirane Srbije tokom leta 1941. posebnu pažnju su posvećivali organizaciji i reformisanju prosvete i školstva i vaspitavanju omladine, upravo radi širenja i popularisanja te slike i izgradnje „nove Srbije“. Za razliku od neorganizovanog školstva Kraljevine Jugoslavije koje je vodilo formiranju materijalističke i internacionalne misli, ateizmu, odnarodavanju i kvarenju omladine, širenju „zapadnjačkih“ ideja i naročito komunizma, zapostavljanju rada, discipline, zajedništva, sela, tradicije i nacije – prosvetni sistem „nove Srbije“ je trebalo da bude ustrojen tako da razvija one osobine i načela na kojima se zasnivala „nova Srbija“ i nemački „novi poredak“ i dovede do formiranja „novih ljudi“. Tako bi bila izvršena moralna obnova i veliki preobražaj srpskog naroda i njegovo uklapanje u „novi poredak“. Škola je morala da vaspitava omladinu u duhu nacionalizma, tradicije, religije, „starih ideala“, rada, discipline, odgovornosti, podređenosti pojedinca zajednici, zadrugarstva, i da utiče na odbacivanje svih ideja sa demokratskog Zapada, naročito liberalno-demokratske, masonske i komunističke ideje. Jedini strani uticaj na kojem je trebalo zasnovati novu školu i obrazovanje bio je nemački. U datim okolnostima prosveta je postajala svojevrsan oblik ideološko-

³⁷ *Govor komesara socijalne politike*, *Novo vreme*, br. 22, 6. jun 1941, 1; *Komesar socijalne politike i narodnog zdravlja u obnovi Srbije*, Isto, br. 66, 22. jul 1941, 3; *Srpsko selo i seljak*, Isto, br. 78, 3. avgust 1941, 4; *Izjava komesara socijalne politike*, Isto, br. 91, 19. avgust 1941, 3; *Novo vreme*, br. 95, 23. avgust 1941, 3.

³⁸ *Izjava komesara socijalne politike*, Isto, br. 91, 19. avgust 1941, 3. – O mestu zajednice, zadruge, rada, sela i seljaštva, rasizma, itd. u fašizmu, naročito u fašističkim pokretima u seljačkim poljoprivrednim zemljama jugoistočne Evrope videti: T. Kuljić, *n. d.*, 228–250.

propagandne delatnosti, za dnevopolitičke interese nemačkog okupatora i njegovih saradnika.³⁹

Određene postavke nove prosvetne politike i ideologije sprovedene su već tokom leta 1941. Trebalo je da nastavni programi i udžbenici budu pod strogom cenzurom i planskim nadzorom države; iz njih je trebalo izbaciti sve nepodobne i anacionalne sadržaje, a takve nastavnike je trebalo izbaciti iz škola; trebalo je napisati nove programe i udžbenike.⁴⁰ Učiteljima je sugerisano da tokom leta organizuju analfabetske tečajeve radi suzbijanja nepismenosti, koja je bila veoma raširena.⁴¹ Najveću brigu je trebalo posvetiti selu kao najnerazvijenijem i najzaostalijem delu zajednice. Posvećivana je pažnja radnom vaspitanju omladine, pa su davani predlozi za formiranje radnih bataljona školske omladine na čelu sa oficirima i omladinske radne službe.⁴² Insistirano je na organizovanju planskih letovanja školske omladine na selu pri čemu bi se planski radilo na upoznavanju učenika sa seoskim poslovima i selom uopšte, paralelno sa učenjem školskog gradiva.⁴³ Realizacijom ovih predloga omladina bi se odvojila od „štetnih zabava“, popunila deficit radne snage, svesno dala doprinos u obnovi zemlje i sistematskim vaspitanjem razvijana bi bila njena volja za rad, podsticano praktično učenje i stručnost, a potpomagan bi bio i razvoj sela i uključivanje seljaka u nove političke, privredne, socijalne i kulturne tokove.

Deo sprovođenja novog prosvetnog programa i jedan od prvih koraka za ostvarenje politike i ideologije Saveta komesara bio je i pokušaj reorganizacije Beogradskog univerziteta u julu 1941. Komesar Jonić je istakao da Univerzitet „daje pečat celokupnom duhovnom i intelektualnom životu te ga treba prilagoditi stvarnim državnim potrebama“. Cilj planirane reforme je bio da se nastavnici odgovorno posvete nauci i vaspitanju u duhu novog vremena, da se racionalizuje pristup na univerzitet strogim odbirom i kontrolom studenata, a nastava zasnuje na nacionalnom duhu i tradiciji, bez podražavanja tuđih uticaja.⁴⁴ Međutim, glavni razlozi pritiska na Univerzitet se vide u tekstu u kojem je naglašeno da je zbog nemarnosti predratne države na Univerzitetu i prosveti uopšte omladina bila pre-

³⁹ *Kako da vaspitavamo omladinu*, Novo vreme, br. 17, 1. jun 1941, 6; *Preporod srpske omladine*, Isto, br. 36, 22. jun 1941, 4; Velibor Jonić, *Korenita reforma naše prosvetne politike i naših škola*, Isto, br. 65, 21. jul 1941, 1; *Putevima zaboravljenih tradicija*, Isto, br. 74, 30. jul 1941, 3; *Savremeni zadaci naše omladine*, Isto, br. 78, 3. avgust 1941, 4. – U kreiranju novih ideoloških zadatka obrazovanja i vaspitanja već od leta 1941. posebno se isticao komesar, potom ministar prosvete, Velibor Jonić. Videti: V. Jonić, *Komesar prosvete govori*, Beograd 1941; Lj. Škodrić, *n. d.*, 166–172.

⁴⁰ *Kratak plan za hitan prosvetni rad*, Novo vreme, br. 50, 6. jul 1941, 4. „Čišćenje“ škola od nepodobnih nastavnika počelo je već tokom leta 1941. Videti: Lj. Škodrić, *n. d.*, 108–110.

⁴¹ *Naši učitelji treba da neumorno vode borbu protiv analfabetizma*, Novo vreme, br. 50, 6. jul 1941, 4.

⁴² *Novo vreme*, br. 50, 6. jul 1941, 4; *Isto*, br. 78, 3. avgust 1941, 4.

⁴³ *Plansko letovanje naše školske omladine*, Novo vreme, br. 43, 29. jun 1941, 6.

⁴⁴ *Novo vreme*, br. 71, 27. jul 1941, 3; *Isto*, br. 74, 30. jul 1941, 3; *Izjava komesara prosvete V. Jonića o novoj organizaciji univerziteta*, Isto, br. 75, 31. jul 1941, 3.

puštena stranoj propagandi i slobodoumlju pod kojima se u stvari vešto krila „jevrejska ideologija sa svojim razornim semenom, komunizmom“ i tako je trovala „mračnim idealima“ i „pogrešnim predstavama“. Tom zlu je trebalo stati na put sveobuhvatnom reformom Univerziteta. Isticano je da Univerzitet „ne može biti autonomna ustanova jer on ne služi samo nauci, već nauci u službi svoga naroda“.⁴⁵ Tako je i ova najviša nastavna i naučna ustanova u Srbiji trebalo da posluži interesima kreatora slike „nove Srbije“ u „nemačkom novom poretku“, kao poligon za primenu njihovih ideja, obračun sa ideološkim protivnicima i začetak novog sistema. Pored toga, reforma Univerziteta je imala i praktičan cilj: da neutrališe centar slobodoumnih i antiokupatorskih ideja otpora, koje su, međutim, dovele do neuspeha same reforme.⁴⁶

Dragomir Bondžić

THE PROPAGANDA PICTURE OF THE 'NEW SERBIA'
IN „NOVO VREME“ DAILY DURING THE SUMMER OF 1941

Summary

In the occupied Serbia, the Council of Commissars was created in beginning of the May 1941. It was fully subordinated to the German military administration apparatus. Among other aims, one of the important tasks was propaganda efforts and describing of the German interests. Above all, it was propaganda of the law, preder, peace and cooperation between the Serbia's population and the German occupiers. One of the main propaganda tools was the „Novo vreme“ (the New Age) daily. This daily newspaper belonged to the Council of Commissars administration and were under the firm control of the German apparatus. Most of the subject that the daily have deal during the summer of 1941 was propaganda on German military success, dominance of the German weapons, and expectation of the quick German victory. Also, loyalty and cooperative attitude toward the German forces in Serbia was strongly suggested. Beside those objectives, the picture of the „New“ Serbia was created. The „New Serbia“ should be build through the cooperation with the Germans until full inclusion within the „New Order“. Several ideological motives could be traced in this propaganda stream with two basic: organic philosophy and the national-socialism ideology. Beside those main patterns, other included, promotion of the nationalism, traditional values, negative comments on the parliamentary democracy, anti-communism, glorification of the work, collectivism, promotion of the village as basic cell of the future political order, etc. Of the special note was education which was treated as necessary tool of the erection of the New Serbia.

⁴⁵ *Pitanje našeg univerziteta*, Novo vreme, br. 82, 8. avgust 1941, 3.

⁴⁶ O sprovođenju i neuspehu reforme videti u: B. Petranović, *n. d.*, 138–144.